

***IDENTITY – FOCUSED RESHAPES AND RECOLLECTION IN „THE SPOKEN BOOK” -
NORMAN MANEA, ÎNAINTEA DESPĂRȚIRII. CONVORBIRE CU SAUL BELLOW – UN
PROIECT WORDS&IMAGES***

Nicoleta Ifrim
Prof., PhD., „Dunărea de Jos” University of Galați

Abstract: Our study focuses on the fictional strategies pointing out the fictional identity embedded within ‘the spoken book’ written at two hands. Norman Manea and Saul Bellow are the two personalities whose dialogue tells a fascinating story about personal identity, ethnical traces and, above all, about the intellectual travelling through different cultural geographies and interiorized cultures functioning as large mirrors of the personal quest.

Keywords: spoken book, identity, narrative interview, Norman Manea, Saul Bellow.

Gândite ca parte a unui proiect realizat în colaborare cu Universitatea Ben Gurion din Negev, Biblioteca Națională din Ierusalim și Institutul de Studii Iudaice din cadrul Universității din Anvers, convorbirile dintre Norman Manea și Saul Bellow se așează pe formula interviului narativ, care îmbracă un seducător dialog al elitelor revelate prin intermediul experiențelor cu miză identitară. Dincolo de constrângerile formale impuse de formula utilizată ca modalitate optimă de expresie narativă, „cartea vorbită” propune o fascinantă autodefinire a identității partenerilor de dialog, care se redescoperă și se reconfigurază cu fiecare experiență rememorată, într-o genuină aventură identitară. Miza acestui demers este dublă – pe de o parte, suntem în fața unui Norman Manea care se autodefineste și își validează propriile opțiuni cultural-identitare prin raportare la experiența recuperată confesiv a lui Saul Bellow; pe de altă parte, cele două voci în dialog propun, în grilă identitară, configurarea mentalitară a două spații opozante (cel puțin socio-cultural) Estul și Vestul, care traversează, prin memoria recuperatorie, „vârste culturale” problematice și mereu conflictuale. În esență, două „povestiri ale vieții” care se intersectează recurent, într-o obsesivă tentativă de legitimizare a profilului identitar, încărcate de memoria culturală proprie și proiectând un continuu „joc al oglinzilor” cu doi actori – interviuatul și interviuatorul. Amprenta etnic-iudaică conferă coerență dublei confesiuni, gestionând latent sensul literaturii scrise de cei doi autori. În acest fel, cartea proiectează două paliere ale lecturii: la un prim nivel se așează egografia prin care identități în dialog recuperează, prin mecanisme mnemonice, un profil personal problematic corporalizat în scriitura-confesiune care păstrează specificul etnic și etic al devenirii individuale; al doilea nivel, cel ideografic, al „ideologiei” literare, propune un discurs metatextual, întors critic spre literatura însăși, oglindind opțiuni literare, modele și sensuri inculcate ale romanelor autorilor aflați în dialog. Așadar, o conversație despre identități și recuperarea lor experimentală, dar și despre cărți și semnificațiile lor. Sau, în termenii lui Norman Manea: „Când te accepta ca prieten apropiat, sentimentele deveneau vizibile și în micile atenții cotidiene. În casa din Vermont, ne pregătea dimineața cafeaua franțuzească, mi-a arătat biblioteca și lacul din apropiere, vorbea în prezența mea florilor și motanului, mi-a relatat despre cursul său de la Universitatea din Boston”; „Citisem cărțile lui Saul Bellow în traducere românească și franțuzească, ba chiar scrisesem despre originalitatea plină de forță a lumii lui urbane, în care spiritul evreiesc își descoperă o voce nouă, liberă, americană, o nouă seninătate și o nouă neliniște, un nou tip de umor și o nouă tristețe, și despre felul său de a reformula marile întrebări fără răspuns ale

vieții.” (Manea, 22-23; 15-16) Parteneriatul literar al celor doi, transpus în haina suplă a textului confesiv scris la două mâini, denudează experiențe ale dislocării asumate și problematizate la nivel identitar, de ambele părți, etern conflictuale, prin care se conturează expresia unei conștiințe în mișcare, aparținând eului care încearcă, prin scriitură, recurente tentative de redefinire identitară: Norman Manea, est-europeanul încărcat de trauma experienței totalitare este cel care poartă, în spațiul exilic propriu-zis, dar și al celui literar, memoria nostalgică a dublei origini – românească și evreiască, iar rădăcinile evreiești-rusești ale lui Saul Bellow se reinventează în contextul creuzetului multiethnic american.

„Cartea vorbită” proiectează, în cele patru interviuri, „identități alternative” scripturale ale celor doi maeștri, cu rol explicit de exorcizare a traumelor și angoaselor personale, pentru care referința cultural-literară devine obligatorie. Aceasta operează selecții și opțiuni legitimatoare ale tipului de discurs confesiv propus, în interiorul căruia sunt retrăite / rescrise experiențe personale, traversate spații culturale, cu efect imediat în identificarea stenică a mărcilor unor mitologii identitare particularizatoare. Invarianta originii evreiești care îi leagă pe cei doi scriitori – unul de limbă română, altul de limbă engleză – este cea care omogenizează similaritățile / dichotomiile parcursului identitar prin o aceeași "poétique de la Relation, selon laquelle toute identité s'étend dans une rapport à l'Autre" (Édouard Glissant cf. Dufoix, *La dispersion*, 355).

Secvența *Gânduri despre Saul Bellow*, care introduce interviurile, constituie o cheie de lectură a „cărții vorbite”, pe care o creionează Norman Manea. În fapt, explicând relația lui Saul Bellow cu spațiul cultural românesc (prietenia cu Mircea Eliade și episodul vizitei în România postdecembristă, reflectat în cele două romane menționate drept reper, *Ravelstein* și *Iarnadecanului*), Norman Manea construiește în subsidiar o „ideologie” critică a scriiturii autobiografice purtătoare de miză identitară. Apelul la autoritatea critică este, iarăși, definitoriu – o citează pe Cynthia Ozick care „remarca pe bună dreptate: <Când avem de-a face cu un roman, nu ne privește viața personală a autorului. Un roman, fie și autobiografic, nu este o autobiografie. Dacă scriitorul oferă informația că nu știi care personaj este luat din viața reală, cititorii au chiar și atunci obligația - o obligație impusă de vraja literaturii înseși - de a-și astupa urechile și a se îndepărta... Literatura este subterană, nu terestră. Sau este ca Tao: spui ce este și tocmai asta nu-i...Originalul dispăre; simulacrul, o minune plină de forță, e ceea ce dăinuie.> Chiar dacă nu întotdeauna putem respecta termenii <obligației vrăjite>, măcar înțelegem că este important, ca cititori, să nu ne lăsăm în voia bârfelor din presa literară sau din afara ei.” (Manea, 9) Din acest punct de vedere, al cantității de „adevăr biografic/istoric” insertate scriiturii care poate gira sau obnubila sensurile „aventurii identitare”, referințele lui Norman Manea la chestiunea „pactului imoral” din perioadele ideologice ale răsturnării valorilor (prin raportare la experiențele unui Mircea Eliade, Céline, Eugen Ionescu, Matei Călinescu, chiar Norman Manea însuși), provoacă o dezbatere fascinantă cu impact asupra scriiturii în sine: „există și alte motive să fim precauți când citim texte aflate între ficțiune și 'realitate'. Dacă cedăm acestor simplificări și 'informații' amăgitoare, ignorăm sugestiile contardictorii și ambiguitățile esențiale ale romanului. În *Ravelstein*, Bellow include date și fapte regășibile în relația dintre Radu și Eliade, însă furnizează și informații care contrazic flagrant conexiunea. ” (Manea10) Așadar, ficțiunea funcționează ca interfață prin intermediul căreia „cantitatea de adevăr” istoric sau biografic se pulverizează în discursul-creuzet, pentru a genera, în fapt, un profil egografic încărcat deopotrivă de memoria adevărului personal, dar și de cel istoric-colectiv, juxtapuse permanent pe măsură ce Istoria este rescrisă. De aici rememorarea primelor întâlniri dintre Norman Manea și Saul Bellow, dar și reșezarea în registru afectiv a evoluției relațiilor dintre cei doi, compatibili prin elementele structurale comune – opțiunile literare și evreitatea legitimatoare a nucleului identitar. Toate acestea, prin intermediul dialogului cu / despre cărți: „Citisem cărțile lui Saul Bellow în traducere românească și franțuzească, ba chiar

scrisesem despre originalitatea plină de forță a lumii lui urbane, în care spiritul evreiesc își descoperă o voce nouă, liberă, americană, o nouă seninătate și o nouă neliniște, un nou tip de umor și o nouă tristețe, și despre felul său de a reformula marile întrebări fără răspuns ale vieții.” (Manea15-16) Spațiile livrești consonante relaționează, simetric, într-o geografie afectivă cu miză identitară, revelând o aceeași viziune comună asupra spațiului literar complementar celui recuperat de memoria individuală: „Eu locuiam de mai bine de zece ani la Bard, chiar în fosta locuință a Irmei Brandeis, Casa Minima. Știam deja cum se legau romane precum *Herzog* sau *Henderson, regele ploii* de spațiul și timpul pe care autorul le cunoscuse la colegiul care mă găzduia și pe mine; descoperisem anecdote locale despre viața sa în zona care îmi devenise și mie familiară și care îmi aducea uneori aminte de Bucovina pierdută.” (Manea21) Aceste identități recuperate prin memorie, ancorate în astfel de spații geoculturale transpuse scriptic prin mecanisme afectiv-confesive, se conturează latent, întâi în cărțile discutate în cadrul dialogurilor, pentru a glisa apoi înspre textul propriu-zis al interviurilor; ele devin elemente pivotale ale unui joc identitar interșanjabil în care, de exemplu, un Saul Bellow se definește ca un „om obsedat de identitatea sa, decis să scruteze fiecare aspect al eului, să nu evite nimic în procesul autoanalizei” (Manea 28), iar un Norman Manea se raportează permanent la profilul „căutat” al interlocutorului, cu care împărtășește o aceeași memorie cultural-etnică, pentru a-și valida, în fapt, profilul identitar propriu. Un mecanism care funcționează recurent pe tot parcursul dialogurilor, amprentând chiar și ultima întâlnire cu maestrul: "Priveam sicriul celui care nu crezuse în atotputernicia morții, convins, ca și mentorul său Rudolf Steiner, că trebuie neapărat să urmeze ceva, nu se poate sfârși totul atât de absurd și definitiv. Am aruncat și eu, ca și ceilalți, bulgării de pământ peste sicriu, până când groapa s-a umplut și prietenul nostru s-a adâncit cu totul în Terra din care venise sau se reîncarnase, poate, instantaneu în altă ființare. [...] Priveam păsările din jur, și frunzele, și veverițele, și gănganiile zilei. Mă întrebam care anume dintre toate aceste întruchipări sau reîncarnări efemere ar fi să primească acum sporitele mele întrebări." (Manea34-35)

Corpusul interviurilor se așează în limitele obișnuite ale pattern-ului enunțiativ, spațiu scriptural devenit însă extrem de fluid, în care partenerii de dialog se convertesc în măști textuale / profiluri umane care „revizitează” retrospectiv etape individuale din traseul biografic al fiecăruia pentru a da un sens fiecărui stadiu al formării de sine. Numai că aceste două „aventuri identitare” se intersectează permanent, din nevoia acută de validare reciprocă, de legitimizare a unuia prin celălalt. Nu sunt două destine paralele, ci ele se întâlnesc obsesiv pentru a da un sens identitar traseului existențial al Celuilalt. Decupajele autobiografice descriu, în etape, „devenirea” lui Saul Bellow, „pelerinajul” său prin spații și vârste geoculturale fiind rememorat afectiv conform unei logici identitare proprii care, prin oglindire și resemantizare specifică, girează latent traseul biografic al lui Norman Manea, scriitorul evreu de limbă română. „Sosirea, ca emigranți săraci, în America a dat o aură specială trecutului”, mărturisește Saul Bellow (Manea 40), proiectând dileme identitare, ale copilului nevoit să devină poliglot pentru a se integra în comunitatea imigranților din Canada, pentru ca ulterior să se afle, ca scriitor, în postura de a selecta „o cultură, o moștenire culturală” în care să creeze (Manea 41-42). Memoria mereu prezentă a originii și a moștenirii culturale specifice (Belii, numele inițial al lui Saul Bellow, înseamnă, în limba rusă, alb) funcționează ca element structural al eșafodajului identitar elaborat în limitele tiparului narativ de tip întrebare-răspuns, provocând rememorări și autodefiniri simetrice unui Norman Manea aflat, prin ricoșeu, în interiorul aceluiași traseu scriptural cu miză identitară: „Din câte mi-aduc eu aminte, în cei câțiva ani petrecuți în enclava aceasta, am perceput-o ca pe o mică societate suficientă sieși. Toate tipurile de personaje; toate tipurile de retorică; o agora, cu dezbateri interminabile. Multe discuții. În târgul Burdujeni unde m-am născut eu, în România, se citeau ziare de la Paris. Bunicul meu, care nu s-a dus niciodată la școala românească pentru că era un

evreu religios, le dădea țăranilor consultații cu privire la legile românești – îi sfătuia cum să se descurce cu autoritățile.” (Manea 51)

Labirintul biografic este dublat de labirintul cărților și de semnificațiile îndelung căutate ale Lumii ca Text, schema interviului narativ alunecând, în partea a doua a dialogurilor, spre clarificarea „ideologică” a poziției fiecăruia dintre cei doi. În acest sens, Saul Bellow afirmă că „Nu am avut o imagine bine definită asupra scriitorului. Să-ți spun însă că din primul moment în care am deschis ochii în această lume, am avut impresia că suntem înrobiți ideii de ordine, care nu funcționează, de fapt, pentru nimeni. Și am mai avut un soi de impresie – mi-e greu s-o comunic. Când eram copil, era destul de simplu: omul ăsta are voce groasă, nas ascuțit, poartă pălăria pe o sprânceană, are dinți stricați sau ceva de genul ăsta. Le pui pe toate laolaltă și obții omul cu pricina, reprezentat de un motiv dominant sau altul, de sunetul vocii sau de orice altceva. Acest soi de cunoaștere intuitivă este copilărească, însă ea nu moare odată cu copilul, ci continuă, după cum bine știi. (...) Și iată de ce fenomenologia personală este secretul condiției tale de artist. (...) Treaba mea este să fiu eu însumi. Și, fiind eu însumi, reușesc să fiu acest fenomenolog elementar sau primitiv. (...) Mă întreb de înseamnă să fii artist. În primul rând, vezi ce n-ai văzut înainte; ai deschis ochii, în fața ta se află lumea; lumea este un loc straniu; ai căpătat asupra ei propria versiune, a nimănui altcuiva; ai rămas loial versiunii tale și a ceea ce ai văzut. Asta stă, de fapt, la baza condiției mele de scriitor.” (Manea 95-96). Pentru Norman Manea, misiunea scriitorului constă în a încerca „să te înțelegi și să încerci astfel să înțelegi și ce ne leagă de alții, oricât de stranie ar fi calea noastră, opțiunea noastră de scriitori.” (Manea 97) De fapt, e un proiect de autodefinire, de autoclarificare identitară sub influența modelului din fața sa: „Este destul de dificil, nu-i așa, când, în calitate de scriitor, ești chemat să adopți o poziție într-o chestiune de morală, o poziție publică, deschisă, apoi să te întorci la scris. Mi s-a întâmplat și mie de câteva ori, rezultatul a fost că nu m-am putut întorci la proză, devenisem prea implicat în poziția pe care o adoptasem. Asta nu mi-a plăcut niciodată, tranziția de la persoana publică la scriitorul care întotdeauna se va întoarce la ambiguități...” (Manea 100).

Fascinată prin forța ideilor și complexitatea puzzle-ului identitar, această „carte vorbită” proiectează un „dialog al elitelor” devoalat prin experiențele rememorate afectiv, în care spațiile încărcate arhetipal sau doar simbolic (Israelul, România, Rusia și America generică) ghidează complementar două trasee exemplare, în care biografia și literatura se suprapun pentru a se converti într-un seducător dialog al redescoperirii identitare.

BIBLIOGRAPHY

Antofi, Simona, *Norman Manea, Textul nomad - ipostazele narrative ale identității exilice*, în *Journal of Romanian Literary Studies*, <http://www.upm.ro/jrls/JRLS-05/Rls%2005%2095.pdf>, nr.5/2014, p.657-667.

Dufoix, Stéphane, *La dispersion. Une histoire des usages du mot diaspora*, Éditions Amsterdam, Paris, 2011.

Manea, Norman, *Înainte de despărțirii. Convorbire cu Saul Bellow – Un proiect Words&Images*, Polirom, Iași, 2008.